

Юрчук О.О.

кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри українського літературознавства
та компаративістики Житомирського державного
університету імені Івана Франка

КОЛОΝІАЛІЗМ ЯК ІНФЕКЦІЯ В РОМАНІ «ІНФЕКЦІЯ» С. ПРОЦЮКА

У романі «Інфекція» С. Процюк розгортає історії людей / власну історію перехідної доби. Це покоління 90-х, за плечима якого радянський «тягар» дитинства і юності, а попереду шлях пристосування до нових реалій після проголошення незалежності.

Діагностуючи проблеми покоління 90-х, автор дублює ідеї, що наявні в текстах його сучасників, створюючи відчуття певної спільності між письменниками 80 - 90-х років, їх об'єднує радянське минуле, яке для кожного стало травмуючим через неузгодженість бажаного й реального. Це спричинило формування уявлення про Україну як «недолугу» або «містичну» матір, перейнятою думкою про вбивство своїх дітей, а також розуміння її сутності як жіночої і найчастіше погвалтованої та підкореної: «...ця земля, як Бермудський трикутник, ковтає енергію та віру, серця і радість, провокуючи лише застаріле галюциногенне видиво співучої беззахисної дівчини, супервродливої та гіпердоброзичливої» [2, с. 3]. У контексті цього метафорично прочитується назва роману: герої твору, сам автор та його покоління справді уражені інфекцією, що, розпадаючись на різні варіанти, об'єднується єдиним діагнозом - комплекс національної меншовартості.

С. Процюк аналізує інфекційний колоніальний досвід, розмежовуючи його тендерні варіанти. Чоловіча версія інфікованості колоніальним минулим розгортається у площині двох позицій ставлення до жіночої (української та не-української) суті. Перший її варіант представляє Сава Чорнокрилий, світогляд якого, попри зовнішню українську органічність, що наштовхує на розуміння національного як самодостатнього, позначений закомплексованим розумінням України як погвалтованої матері. Це викликає у героя почуття провини, потрактоване як «незмівні плями сорому українського чоловіка» [2, с. 4]. На рівні Сави С. Процюк діагностує закріплені імперський стереотип, за яким

центр сприймається як сильне / фалічне, а провінція як слабе / вагінне, що формує комплекс неповноцінності. Цей комплекс О. Деркачова окреслює як «інфікованість нелюбов'ю», знаходячи його витoki «у ментальній імпотенції українського чоловіка, «зруйнованого жахом і вічним чеканням біди», і сприянню її розвиткові українського жінкою, що вдає свою неміч, дозволяє гвалтувати себе, аби він, чоловік, відчувся спроможним на щось» [1, с. 221].

Подолання його переростає на українському ґрунті в ідею пошуку винного. Для Сави «винним» стає Захід або галичани. Герой перекладає на них усі провини, а також трансформує свою національну заздрість, закидаючи їм щасливу історичну біографію, яка давала змогу зберегти гідне національне обличчя: вони не знали голоду, репресій, пережитих радянськими «східняками». Зміщення Савою акцентів зумовлює приховування реального ворога й створення віртуального. Драматизм ситуації підсилюється й тим, що Сава, ненавидячи західняк, спроможний реалізувати себе як активного сексуального партнера лише поруч із жінкою-західнячкою. Так у його житті з'являються дружина з Галичини Іванка, пізніше коханка - Мар'яна.

Образ Сави реалізує намагання автора перенести проблему «Захід та Схід» з площини індивідуальної у загальноукраїнську, спонукає думати, що свідомість «розділення» успадкована з досвідом колоніального минулого й іманентна кожному українцю-інтелігенту: «...і далі висів над Україною густий, як мармелад, туман непорозуміння, злоби і відчуження, і кусали один одного українці за литки, руки, серце; ану, хто болочіше, вправніше, ненависніше... Що ж таке, ми всі хочемо для неї добра, рустикали і західники, слов'янофіли і євроцентристи, львів'яни і донеччани...» [2, с. 5].

Ще одну чоловічу версію інфікованого українського презентує постать Остапа, позначена гоголівським комплексом «Вакули» - бажанням цариці. Сприймаючи свій орієнтальний світ як провінційний, Остап у зрусифікованому, а отже, наближеному до імперського центру Києві намагається також долучитися до світу «вищих» шляхом сексуального володіння жінкою. Завоювання «цариці» стає болісним процесом втрати національної ідентичності й усвідомлення неспроможності набути нову. Герой потрапляє у ситуацію чужого серед своїх (від нього відмовляються брат Назар та вся родина) та чужого серед чужих (батько Ірен ставиться до Остапа зверхньо). Це штовхає героя на створення власного амбівалентного простору, знаковими складниками якого стають імітована байдужість (Остап намагається впевнити себе, що не потребує нікого з орієнтального українського світу) й ненависть до жінки, яку він завойовує.

Втрата ідентичності й «зависання» героя реалізуються найперше через мову. Завойовуючи «царицю», він набуває зовнішньої сили (долучається до матеріальних статків), але внутрішньо втрачає її. Вичерпання внутрішньої сили відбувається в процесі відкидання рідного мовлення, що ту силу кодує. Єдиним місцем, де вириває українська мова, є ліжко, у якому він вивершується над «царицею» фізично: займаючись сексом з Іреною, герой говорить українською. Однак Остап розуміє, що його автентичність у такі моменти в контексті відкидання ним своєї національної ідентичності сприймається коханкою як розважальна екзотика: «...Лише під час пестоців, Остапе, ніяк не можеш забути і випалити

архаїчний лінгвобагаж, так-так, «ви і в ліжку по-українському?» червонієш, голубе, але переважає жага бути природним і не перетруджуватися. Ірен трохи кривиться, але, з іншого боку, *е* щось екзотично-престижне у тому, щоби бути секспартнеркою натурального аборигена...» [2, с. 42].

Жіноча версія переживання колоніального досвіду спричинена спадковою інфікованістю страхом. Важливою в контексті цього є постать Іванки, близької за своїм дитячо-юнацьким досвідом до героїні «Польових досліджень з українського сексу» О. Забужко. Вона переживає психологічну травму дитини радянського політв'язня: «Вона знала, що хлопець, який залицяється, може бути кадебістським агентом, він закрутить дівчині голову, а вона, дурепа, видасть йому, що батько іноді веде за кухонним столом антирадянську агітацію, нічого, що пошепки» [2, с. 8]. Її батько, заляканий можливістю арешту та потраплянням до Сибіру за національні переконання, створює два світи, що оприявлюють різнорівневу гру.

Перший рівень гри реалізується в макросвіті чужих. Батько Іванки грається в «страшного комісара». Видаючи себе за кадебіста, він імітує тактику виявлення ворога, насолоджуючись приниженням і страхом об'єктів своєї гри. Такими діями він позбувається комплексу неповноцінності й винятковості, коли власна зрада в контексті існування великої кількості таких самих зрад видається доцільною й логічною. Другий рівень гри - мікросередовище родини: герой буде родинні стосунки за принципом залякування, що призводить до власної кастрації (рання імпотенція) та створення почуття провини в його дочки. Іванка, вражена страхом втратити батька, поділяє світ на своїх (родинне коло) та чужих (сексоти й система), що знецінює будь-який зовнішній досвід й орієнтує на самотність. Власний досвід розуміється нею як універсальний, характерний для країни: «У нашій хаті назавжди звив гніздо сум і розпач, невідбулість і зневіра, вони усмоктувалися у мій дитячий мозок, і мені здавалося, що таке усюди, що люди скрізь, в усіх країнах, українцях та окраїнах...» [3, с. 23].

Іванка неспроможна позбутися отриманої у дитинстві інфекції страху. По смерті батька, втрапляючи до Києва, імітуючи життя пересічної української студентки, вона підсвідоме шукає чоловіка - уявного сильного батька (не з реальності - заляканого, а зі снів - мужнього національного героя). Таким чоловіком для неї стає Сава. Він «висмикує» її із кола життя жінки, яка втратила вже апробовану схему поведінки, й повертає у світ дитинства. Ставши дружиною Сави, Іванка реінкарнує стихію страху втратити чоловіка / віднайденого батька.

С. Процкж вдається до зображення жіночої родової спільності, вмотивованої чоловічими фобіями. Спільницею Іванки є покійна мати через її листи, їх об'єднує жіноче невдоволення чоловіком (наприклад, на сексуальному рівні - мати мала чоловіка-імпотентна, Іванка - чоловіка, секс із яким не приносить їй задоволення) та страх їх втратити.

Отже, роман «Інфекція» окреслює різні рівні свідомості покоління 90-х. Трагізм цього покоління підсилюється вкрапленням у текст мрій героїв, які, на перший погляд, видаються фантазіями, що, враховуючи інертність і маргінальність людини межового часу, ніколи не мали б вираження. Але (й у цьому парадокс окресленого в романі часу) саме ці фантазії збуваються, та знову-таки не приносять полегшення, а навпаки, ще більше підсилюють відчуття

приреченості. Так, вимріяна родина, що мала стати модифікованим світом дитинства для Іванки, заляканої батьком, перетворюється на зашморг самотності, виходом із якої стає релігійність; пізніє кохання Сави, що мало бути оазою серед тривіальних сімейних буднів і психологічних проблем, викликаних неможливістю реалізувати національні візії, закінчується емоційною порожнечою; матеріальний статок, якого бажалося художнику Кирилу, вбиває його талант; бажана перемога провінціала Остапа над столичним мегаполісом завершується для нього втратою дутні, яку запродано дияволу збайдужіння не заради одвічної фаустівської потреби пізнання світу, а заради долучення до цінностей імперського та неоімперського просторів. Герої роману, уражені інфекцією національної меншовартості, що обумовлює інфантилізм і маргінальність: «Ви, українці, інфіковані, слабуєте національним СНІДом, ще трошки - й інфекція запустить отруйні щупальця метастаз, а ви далі будете співати про пришелепкуватого хлопця, що розпрягає і запрягає коні, і хвацько вибивати лакейського малоросійського гопака...» [3, с. 98].

Література:

1. Деркачова О. Комплекс нелюбові як причина деструкції власної харизми / Ольга Деркачова // Кур'єр Кривбасу. - 2003. - № 159. - С. 220-223.
2. Процок С. Інфекція / Степан Процок // Кур'єр Кривбасу. - 2002. - № 149. - С. 3-69.
3. Процок С. Інфекція / Степан Процок // Кур'єр Кривбасу. - 2002. - № 150. - С. 3-66.